

BIBLICUM ŚLĄSKIE

KURS WPROWADZAJĄCY

Wykład VIII – Mechanizmy egzegezy

Jak odczytać przesłanie biblijnego tekstu?

Egzegeza biblijna to nauka zajmująca się poszukiwaniem i prezentacją właściwego znaczenia tekstu biblijnego. Nazwa tej dyscypliny biblistyki wywodzi się od greckiego czasownika *egzegeomai*, który dosłownie oznacza „wydobywać na zewnątrz”, a w sensie przenośnym „wyłożyć, opisać” lub też „interpretować”, czyli „wyjaśnić”. Ze względu na bosko-ludzki charakter Pisma Świętego, wydobywanie sensu biblijnego i jego objaśnianie opiera się na zasadach obowiązujących w pracy nad tekstem starożytnym- krytyce literackiej i krytyce historycznej oraz na tzw. kryteriach dogmatycznych (teologicznych). Podstawą dla wszelkiej pracy egzegetycznej jest tekst biblijny krytycznie pewny, tzn. najbliższy oryginałowi, który określa krytyka tekstu.

Krytyka tekstu, czyli określenie brzmienia tekstu

Ustalenie najbardziej prawdopodobnej formy tekstu jest konsekwencją braku oryginalnego egzemplarza ksiąg biblijnych (autografu). Biblia jako dzieło literatury starożytnej podzieliła los wszystkich innych pism tego okresu i tak jak one zachowała się tylko w odpisach (apografach). Porównanie kopii tekstów biblijnych pokazuje jednoznacznie, że są to odpisy substancjalnie, czyli co do istoty treści, identyczne, a różnią się jedynie zniekształceniami wynikającymi z niedoskonałości ówczesnej techniki wydawania tekstów. Zdarzało się, że kopista pomylił podobnie wyglądające litery lub brzmiące głoski, przestawił litery lub słowa, opuścił lub powtórzył pewną część materiału, a także wprowadził świadomą poprawkę, będąc przekonanym, że w przepisującym zdaniu znajduje się błąd gramatyczny lub dogmatyczny.

Oczyszczenie rękopisu z błędów i retuszów przepisujących, a więc poszukiwanie pierwotnego stanu tekstu biblijnego, dokonuje się w oparciu o zasady zwane kryteriami wewnętrznymi i zewnętrznymi krytyki tekstu.

Kryteria wewnętrzne dotyczą analizy treści i formy posiadanych wersji tekstu. Obejmują one trzy zasady. Po pierwsze, bardziej prawdopodobna jest wersja trudniejsza niż łatwiejsza (*Lectio difficilior potior faciliiori*). Kopiści ulegali tendencji do poprawiania lub wyjaśniania tego co wydawało im się niezrozumiałe i trudne do przyjęcia. Po drugie, bardziej prawdopodobny jest wariant krótszy niż dłuższy (*Lectio brevior potior longiori*). Przepisujący

mieli zazwyczaj skłonność do rozszerzania wypowiedzi. Po trzecie, bardziej prawdopodobna jest ta wersja, która dała początek pozostałym. Jest to tzw. kryterium genealogiczne (*Illā lectio genina est, ex qua ceterae facilius derivantur*).

Kryteria zewnętrzne odnoszą się do wieku, liczby i autorytetu manuskryptów. One również wyrażone są w postaci trzech zasad. Pierwsza zasada mówi, że bardziej prawdopodobna jest wersja lepiej poświadczona, czyli przekazana przez większą ilość rękopisów. Druga, że bardziej prawdopodobny jest wariant pochodzący ze starszego odpisu. W końcu trzecia, że bardziej wiarygodna jest wersja z kopii wykorzystanej w liturgii np. lekcjonarza, niż odpisu dokonanej pośpiesznie służącego do prywatnego użytku.

Przedstawione zasady pozwalają biblistom dotrzeć do formy tekstu możliwie najbliższej oryginałowi. Żadna jednak z powyższych zasad, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych nie jest kryterium ostatecznym i rozstrzygającym o tym, który z wariantów jest bardziej prawdopodobny i bliższy wersji pierwotnej. Każda reguła krytyki tekstu wymaga stosowania jej w łączności z pozostałymi kryteriami.

Krytyka literacka, czyli co chciał powiedzieć autor natchniony

Kiedy już ustalili się tekst krytycznie pewny, przychodzi czas na analizę literacką. Poszukując sensu wyrazowego (dosłownego) tekstu natchnionego, krytyka literacka usiłuje odpowiedzieć na pytanie: jaką myśl zamierzał wyrazić autor ludzki Pisma Świętego. Bóg bowiem chce powiedzieć to, co pragnie zakomunikować autor natchniony.

Krytyka literacka obejmuje identyfikację jednostek literackich, analizę kontekstu w jakim się znajdują oraz określenie ich gatunku literackiego.

Na początku analizy literackiej wyróżnia się tzw. jednostki literackie, które autor natchniony skomponował lub wykorzystał dla wyrażenia prawdy zbawczej. Są to takie fragmenty tekstu, które same w sobie zawierają skończone i określone znaczenie. Wyodrębnienie granic jednostki literackiej dokonuje się poprzez analizę treści. Początek i koniec danego fragmentu wyznacza jedność motywu, miejsca, czasu, postaci oraz szczególnych okoliczności wydarzenia. Każda zmiana tematu, argumentacji lub nowa sceneria oznacza przejście do kolejnej jednostki literackiej. Wyróżnienie jednostek literackich prowadzi do poznania struktury tekstu zamierzonej przez autora.

Ponieważ jednostki literackie zawierające charakterystyczny motyw mogą tworzyć sekcję literacką, a kilka sekcji może stanowić większą część danego pisma, konieczne jest poznanie kontekstu, w którym autor je umieścił.

W analizie literackiej zasadniczo bada się dwa rodzaje kontekstów: kontekst bliższy i kontekst dalszy. Kontekst bliższy dotyczy tego, co znajduje się najbliżej badanego tekstu. I

tak dla samodzielnego opowiadania, kontekstem tym będą jednostki literackie poprzedzające tekst i po nim następujące. Natomiast dla poszczególnego zdania, czy wersetu kontekstem bliższym jest sama jednostka literacka, w której one występują. Tematy i treści przedstawione w bezpośrednim sąsiedztwie analizowanego tekstu najlepiej wskazują kierunek jego interpretacji. Ten drugi kontekst - kontekst dalszy, to część danej księgi, w której znajduje się badany fragment, a nawet cała księga, czy też ogół pism jednego autora. Uwzględniając powiązanie myśli autora natchnionego, kontekst dalszy pomaga ustalić znaczenie terminów i idei występujących w analizowanym tekście.

Innym rodzajem kontekstu, który także uwzględnia się w badaniach biblijnych jest kontekst literacki, zwany tematycznym. Są to idee obecne w środowisku, w którym tekst powstał. Dla Starego Testamentu kontekst literacki stanowią więc np. babilońskie utwory o stworzeniu świata i człowieka, natomiast dla Nowego Testamentu, pisma starotestamentalne, apokryficzne i qumrańskie. Studium porównawcze tych tekstów pozwala dostrzec podobieństwa pewnych obrazów i sformułowań, a także, co ważniejsze, zauważyć oryginalność i wyższość biblijnej refleksji teologicznej.

Uwzględnienie kontekstu jest spełnieniem jednego z istotnych warunków poprawnego zinterpretowania tekstu w duchu zamierzonym przez samego autora natchnionego, gdyż rzadko kiedy zdanie wyrwane z kontekstu wiernie oddaje jego myśl.

Kolejnym etapem poszukiwania znaczenia tekstu biblijnego jest określenie jego gatunku literackiego. Analiza literacka bada formy wyrażania i pisania używane przez ludzi w środowisku i czasach biblijnych. Świadomość gatunku literackiego fragmentu, czy księgi jest jedną z najważniejszych zasad interpretacyjnych Pisma Świętego, gdyż przesłanie tekstu uzależnione jest od wyboru formy jego przekazu.

Inaczej wyraża prawdę tekst poetycki, a inaczej narracyjny. Autorzy biblijni często posługiwali się hymnem, pieśniami dziękczynienia, lamentacjami, błogosławieństwami, przysłowiami, czy też formą genealogii, sagi, pamiętników i autobiografii. Należy pamiętać, że znali też ówczesne schematy opowiadania o wydarzeniach podobnych np. schemat relacji o zawieraniu przymierza, czy też o cudach.

Istotnym dla zrozumienia Pisma Świętego jest także fakt, że w Biblii znajdujemy teksty o różnym stopniu historyczności np. historię pierwotną, ukazującą obrazowo podstawowe prawdy dotyczące zbawienia (Rdz 1-11), historię religijną, gdzie wszystko odnoszono wprost do Boga (Krn), pełną ozdóbek epopeję religijno-narodową (teksty Wj, Joz), a także historie dydaktyczne, których głównym celem jest pouczenie (Hi). Właściwe rozpoznanie

gatunku literackiego usuwa więc wiele trudności interpretacyjnych i pozwala dotrzeć do tego o czym chce nas Bóg pouczyć przez autora natchnionego.

Krytyka historyczna, czyli kto, do kogo i w jakim celu pisze

Następny etap pracy nad tekstem biblijnym wyznacza krytyka historyczna. Egzegeci dążą do poznania kontekstu historycznego powstania pisma oraz konfrontują dane biblijne z historią starożytną oraz archeologią.

Krytyka historyczna rozpracowuje więc autora, adresatów księgi, czas i miejsce jej powstania oraz tzw. *Sitz im Leben*, czyli wszystkie pozostałe czynniki mające wpływ na dobór treści i formy analizowanego tekstu. Wiedza o autorze pozwala np. lepiej zrozumieć pojawiające się w jego tekście wątki osobiste oraz zainteresowania teologiczne. Znajomość adresatów tekstu, problemów, którymi żyli, wyjaśnia m.in. sposób przedstawienia i dobór treści - inaczej pisze się do Żydów, inaczej do pogan. A określenie czasu powstania pisma objaśnia szereg wypowiedzi i aluzji do wydarzeń historycznych oraz pozwala zrozumieć niektóre napomnienia, czy wezwania do wytrwałości w prześladowaniach. Także zidentyfikowanie miejsca napisania tekstu wyjaśnia wiele informacji w nim zawartych. W końcu trudno sobie wyobrazić zrozumienie tekstu biblijnego bez podstawowych wiadomości o wykopaliskach oraz kontekście historycznym, kulturowym i społecznym Ziemi Świętej.

Zasady dogmatyczne, czyli czytać Pismo Święte przy pomocy Biblii i Kościoła

Sama krytyka literacka i historyczna nie wystarczą jednak, by poprawnie zinterpretować tekst biblijny. Ostatnim etapem interpretacji tekstu natchnionego jest uwzględnienie życia i wiary Kościoła, których Pismo Święte jest świadectwem. Zasady dogmatyczne objaśniania Pisma Świętego mówią, że Biblię należy odczytywać przy pomocy Biblii (lektura całościowa) oraz przy pomocy Kościoła (lektura eklezyjalna).

Opierając się na jedności obu testamentów Pisma Świętego, bibliści odczytują każdy tekst biblijny w świetle całej Biblii. Idąc za maksymą św. Augustyna, szukają Nowego Testamentu w Starym, a Stary Testament wyjaśniają poprzez Nowy.

Następnie egzegeci weryfikują swoje wnioski w oparciu o nauczanie Kościoła dotyczące interpretacji Pisma Świętego. Bibliści kierują się więc orzeczeniami papieży i soborów powszechnych wskazującymi jak należy rozumieć dany tekst (orzeczenia pozytywne), bądź jaka interpretacja jest błędna i niemożliwa do przyjęcia (orzeczenia negatywne). Jednak takie wypowiedzi nie należą do częstych.

Podstawową teologiczną zasadą interpretacyjną, która towarzyszy egzegezie biblijnej jest tzw. analogia wiary. Opiera się ona na fakcie, że Biblia i Tradycja, czyli m.in. nauczanie Kościoła tworzą jeden depozyt wiary. Odkryty sens biblijny nie może więc zaprzeczać prawdom

objawionym. Postulat ten sformułowany w sposób pozytywny mówi, że rezultaty poszukiwań biblijnych muszą harmonizować, z tym co już zostało ogłoszone jako dogmat.

Podsumowując: Egzegeza katolicka wykorzystuje wszystko, co może być pomocne w odczytaniu przesłania tekstu biblijnego w jego kontekście literackim, historycznym oraz religijnym. Ponieważ Pismo Święte zostało powierzone Kościołowi, aby je strzegł i należycie interpretował, właściwa ocena wyników egzegezy podlega decyzjom Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

ks. dr Tomasz Kusz